

НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ НАВИЧОК СКОРОПИСУ

Сьогодні наука перетворюється на безпосередню виробничу силу. Це веде до неймовірного збільшення обсягів наукової та технічної інформації, яка постійно поновлюється, вдосконалюється, переходить на службу суспільства. Успіхи в наданні, збереженні, переробці та передачі інформації знаходяться в тісному зв'язку з розвитком і вдосконаленням знайомої вже знакової системи в цілому, і рукописних літер зокрема.

Письмовий спосіб передачі думки – одне з найважливіших досягнень людства, бо різні галузі діяльності в більшості своїй тісно пов'язані з процесом письма, з умінням логічно правильно, послідовно виражати думки, представляючи їх чітким, красивим і розбірливим почерком. Від того, наскільки люди чітко, правильно і швидко пишуть залежить продуктивність їхньої діяльності.

Вже з першого класу учні розпочинають оволодівати письмовою знаковою системою, складовою частиною якої є формування графічних навичок. Вони сприяють не лише розвитку молодших школярів, а й вихованню.

Сучасною програмою для початкової школи передбачено формування “координації дій рухового та зорового аналізаторів, графічних навичок письма (правильне, чітке зображення літер, їх поєднань, плавне письмо складів, слів, написання невеликих речень у темпі, відповідному до індивідуальних можливостей учнів)” [1, с.14], а також засвоєння гігієнічних правил, яких слід дотримуватися у процесі письма.

Виділяють три періоди навчання письма: підготовчий, основний і період удосконалення графічної навички. Визначимо основні завдання кожного з цих періодів. Так, *підготовчий період* готує дитину до письма. Завдання цього періоду передбачають розвиток п'ястї руки і дрібних м'язів пальців; координації рухів руки, пальців, очей, передпліччя; окоміру (уміння визначати центр, середину, підпорядковувати рухи руки й очей контролю свідомості); просторових уявлень (зліва, справа, вверху, внизу, над і під лінією, між лініями); плавності, точності та ритму рухів. Велику увагу учитель повинен приділяти виробленню гігієнічних і технічних умінь і навичок, як-от: звички правильно сидіти під час письма, знаходити на парті положення для рук, уміти розташовувати зошит, тримати ручку чи олівць, орієнтуватися на сторінці зошита та в графічній сітці і т. ін.

Навчання письма в *основний період* відбувається паралельно з навчанням читати, бо учні, вивчивши певний звук і друковану літеру, на наступному уроці вчать писати її пропису в зошиті з друкованою основою і сіткою для першого класу. Урок письма – це спеціально відведений час для вироблення графічних навичок. Навичка письма є синтетичною, адже вона складається з цілого ряду вмінь, кожне з яких на етапі початкового оволодіння вимагає спеціальних тренувань. До них належать уміння писати вивчені літери з дотриманням правильного зображення всіх елементів; поєднувати літери між собою, ураховуючи графічні особливості кожної пари сусідніх літер; уміння здійснювати звуковий аналіз слова, правильно встановлюючи послідовність звуків, переводити звукові образи в графічні.

Протягом цього часу вчитель привчає дітей у процесі письма дотримуватися певного нахилу, розміщувати на рядку літери, писати їх окремо й у словах, слова і речення. Першокласники вчать писати літери правильної форми, висоти, ширини, дотримуючись однакової відстані між ними (на ширину літери).

У *період удосконалення навичок письма* учні під керівництвом учителя мають формувати власний почерк, виробляти практичні навички зразкового письма в зошиті й на класній дошці, засвоювати прийоми правильного написання літер, раціонального поєднання їх під час запису слів і речень.

Оскільки формування графічних навичок, а саме техніки письма, є важливою складовою початкового навчання, то робота з каліграфії не може обмежуватися періодом навчання грамоти, а має продовжуватися в наступних класах. Увага до цього аспекту письма необхідна не лише в процесі виконання школярами спеціальних вправ у написанні елементів графем, окремих літер, буквосполучень і слів, а й під час виконання всіх письмових робіт. Тому в наступних класах мають закріплюватися графічні та гігієнічні навички письма. Особливу увагу слід приділяти безвідривному поєднанню літер та поступовому прискоренню письма в міру індивідуальних можливостей учнів, не змінюючи при цьому форми літер та їх поєднань.

Відповідно до цих завдань, починаючи з 2-го класу, у загальноосвітніх навчальних закладах Одеської області було впроваджено експеримент, який реалізовувався за двома напрямками:

- 1) проведення каліграфічних хвилинок на кожному уроці мови;
- 2) уведення спеціальних інтегрованих уроків “Каліграфія та розвиток мовлення” упродовж усього навчального періоду (у кожному класі по 1 годині щотижня).

Ці два напрями передбачали поглиблену роботу з формування каліграфічних і скорописних навичок учнів. Спеціально розроблені “Робочі зошити школяра” для проведення каліграфічних хвилинок [2; 3] і програма інтегрованого курсу “Каліграфія та розвиток мовлення” [4] були спрямовані на відпрацювання названих навичок та вдосконалення написання літер, їх поєднань, розвиток скоропису.

Експериментальне навчання передбачало обов'язкове виконання в „Робочих зошитах...” конкретної роботи. Так, вправи для проведення каліграфічних хвилинок включали: безперервне креслення ряду горизонтальних і вертикальних ліній для розвитку вільного руху передпліччя; швидке письмо малих літер і поєднань їх з різними допоміжними лініями для розвитку легкості й плавності руху кисті та пальців; швидке і зв'язне написання малих літер алфавіту, поєднаних з різними сполучними лініями; письмо слів одним розчерком; безвідривне письмо великих і малих літер у словах. При цьому всі завдання було розподілено на 6 блоків (за групами літер, які в основі свого написання мають спільний елемент: похилу лінію із заокругленням унизу, передній плавний елемент, похилу із заокругленням угорі й унизу, овал, півовал та літери, складні за своїм накресленням).

Наприклад, під час каліграфічної хвилинки для відпрацювання накреслення маленьких літер першої групи, які в основі мають похилу лінію із заокругленням унизу, другокласникам пропонувалося написати в зошиті наступні зразки [2, с.2]. Так, на першому рядку діти писали маленьку літеру *и*, яка складається з двох похилих із заокругленням унизу і пишеться безвідривно, з'єднували її з буквою *ч* у середньому поєднанні, оскільки ця графема розпочинаємо писати від середини робочого рядка. Буквосполучення слід було прописати безвідривно цілий рядок. На другому рядку другокласники відпрацьовували середнє поєднання літери *и*, *ч* і подовженої з петлею вгорі. Також тренувалися в безвідривному письмі. На наступному рядку учні відпрацьовували нижнє поєднання літер *и* і *л*. Вчитель звертав увагу на те, що після написання маленької петлі літери *и*, необхідно підняти лінію на 1/4 ширини робочого рядка вище нижньої рядкової лінії та, не відриваючи пера, писати букву *л* (передній плавний елемент і похилу із заокругленням унизу) і безвідривно дописувати подовжену лінію з петлею вгорі й унизу. Відпрацьовуючи ці написання, реалізовувався принцип нарощення труднощів.

На уроці з каліграфії та розвитку мовлення (урок 10-й), тема якого “*Великі літери, в основі яких лежить подовжена із заокругленням унизу. Списування з рукописного тексту із завданням. Різні поєднання літер*” [5, с.7], другокласники мали формувати безвідривне письмо великих літер. Учителі звертали увагу на те, що великі літери першої групи пишуться без відриву пера. Далі працювали над удосконаленням графічної навички у словах, словосполученнях і реченнях, списуючи рукописний текст і безвідривно поєднуючи літер.

Систематична робота над удосконаленням каліграфічного письма та його швидкості продовжувалася й у третьому класі, тоді як у контрольних класах цій проблемі не приділялось належної уваги.

Необхідність такої планомірної роботи з каліграфії пояснюється тим, що почерк дітей 8 – 9-ти річного віку ще не стійкий, хоча індивідуальна манера письма вже присутня. У цей час все більше помітна проблема прискорення письма, але набагато складніше зберегти правильність майже кожної літери. Тому головною метою занять у третьому класі – удосконалити вміння учнів писати швидко з дотриманням усіх необхідних норм письма (форми і нахилу літер, поєднання елементів літер, лінійності, рівної відстані між літерами).

Для цього проводили урок “Каліграфія та розвиток мовлення”, де в першій його частині учні виконували тренувальні вправи зі скоропису. Ці завдання комплексного характеру були наближені за змістом до письма речень і невеличких текстів та передбачали відпрацювання швидкості, плавності, ритмічності письма. Пропиували також вправи для розвитку вільних, легких рухів руки; написання елементів літер у так званому візерунку й різних розчерках, які згодом використовували як зв'язкові елементи для розписування групи однотипних літер, наприклад:

Для стимулювання учнів до збільшення темпу письма вчителі експериментальних класів практикували: прописування декількох слів і словосполучень у різних швидкісних режимах, дотримуючись збереження якості письма; написання крилатих висловів, прислів'їв, невеличких віршів, вивчених на пам'ять; обмежене в часі списування текстів з дошки, індивідуальних карток, підручників тощо.

Особливу увагу звертали на точність написання всіх літер, їх поєднань, адже в умовах переходу на скоропис зростає роль уміння писати безвідривно, зв'язно, що вимагає використання раціонального поєднання літер, точності їх відтворення. Необхідно пам'ятати: хоча прийоми безвідривних поєднань і сприяють більш швидкому, плавному письму, однак не всім уням зручно писати, не перериваючи руху в процесі скоропису. Крім того, обов'язково враховували й індивідуальні фізіологічні особливості кожної дитини, оскільки з одного розчерку одні учні можуть написати три – чотири літери, а інші – більше п'яти – семи. До того ж, у цей час почерк школярів набуває індивідуальних рис: округлості, тяжіння до прямого чи

більш похилого письма, що спотворює каліграфічну якість написаного.

На спеціальних інтегрованих уроках діти відпрацьовували каліграфію письма за рахунок додавання складніших елементів, особливу увагу звертаючи на скоропис. Зміст дібраних графічних вправ сприяв, зокрема, й розвитку мовлення учнів, який проводився за трьома основними напрямками: збагачення й уточнення словника дітей, правильне вживання форм слів; робота над реченням, зв'язком слів у реченні відповідно до граматичних правил; уміння користуватися зв'язним мовленням, викладати свої думки в логічній послідовності.

Для оцінювання якості дослідно-експериментального навчання було визначено критерії порушення каліграфічних норм. При цьому враховували форму, розмір літер, нахил їх написання, поєднання букв у словах, культуру оформлення письмової роботи. Особливу увагу приділяли швидкості письма учнів, яка має відповідати програмним вимогам для кожного класу. Так, у Методичних рекомендаціях МОН України зазначено, що швидкість письма учнів 2-го класу має становити 16 – 20 знаків за хвилину, 3-го класу – 21 – 30 знаків за хвилину; 4-го класу – 31 – 40 знаків за хвилину [5, с.34].

Отримані результати переконливо підтвердили позитивний вплив розробленої нами технології на формування каліграфічної та скорописної навичок молодших школярів. Для того, щоб переконатися у правильності нашого експериментального навчання, було здійснено порівняльний аналіз рівня графічних навичок учнів другого–третього років навчання в контрольних і експериментальних класах на основі списування тексту.

Кількість графічних порушень, допущених учнями експериментальних класів виявилася незначною. Так, якщо в травні 2008 року в контрольних класах під час списування тексту правильну форму літер у словах відтворили 61,8%, то в експериментальних – 74,6%, пропорційності елементів літер дотрималися 71,5% і 83% осіб, а нахилу – 64,9% і 79,4%. Порівнюючи з травнем 2007 року, порушень у дотриманні цих норм учнями контрольних класів зроблено на 10,9%, 10,3% і 9,1% менше, а в експериментальних класах – відповідно на 17%, 12,7% і 11,5%. Аналізуючи вміння дітей поєднувати рукописні літери у словах відповідно до прийнятих типів поєднань, теж констатували позитивні зміни: ці вміння покращилися на 10,3% у контрольних і на 16,3% у дослідних класах. Культура оформлення письмової роботи (охайність, лінійність, відстань між словами, дописування рядка, дотримання лівого поля та абзацу) у контрольних класах поліпшилася на 6%, у той час як в експериментальних – на 11,6%.

Зіставлення результатів контрольних зрізів щодо динаміки формування скорописної навички в експериментальних і контрольних класах засвідчило, що якісні показники є вищими в перших порівняно з другими. Так, у контрольних класах на кінець дослідного навчання високого рівня скорописної навички набули 17% респондентів, а в експериментальних – 25,5% (відповідно на 6,1% і 9,1% більше, ніж станом на травень 2007 року). У той же час низький рівень навички швидкого письма зафіксували в 9,1% учнів контрольних і 2,4% експериментальних класів (результати покращилися відповідно на 4,9% і 7,3%).

Ці дані переконують, що в дітей експериментальних класів на кінець третього року навчання сформувалися достатні каліграфічні та скорописні вміння. Однак аналіз виконаних завдань засвідчив, що поряд з позитивними результатами, спостерігали й у дослідних класах певні порушення. Проте характер незначних графічних помилок і кількість учнів, які досягли високого рівня навички швидкого письма показали, що в цих класах діти досконаліше володіють каліграфічними і скорописними уміннями.

Отже, аналіз графічної діяльності школярів показав, що в четвертому класі має продовжуватися робота над формуванням сталої навички письма. Почерк учнів повинен бути правильним, розбірливим і доволі швидким, оскільки кінцева мета вироблення графічної навички полягає у плавних, швидких і ритмічних рухах кисті руки. При цьому дрібні, розрізнені акти письма, об'єднуючись, повинні перетворитися на єдиний процес цілісного відтворення буквених комплексів, які протікають легко без особливих витрат фізичних і нервових сил. До того ж, систематична робота над удосконаленням почерку дітей має продовжуватися й у середній ланці школи, де вчителям бажано слідкувати за дотриманням графічних норм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 класи. – К.: Початкова школа, 2006.
2. Зошит для проведення каліграфічних хвилинок у 2 класі 4-х річної початкової школи (I семестр) / В.Трунова, Н.Боднар. – Ізмаїл, 2007. – 24с.
3. Зошит для проведення каліграфічних хвилинок у 2 класі 4-х річної початкової школи (II семестр) / В.Трунова, Н.Боднар. – Ізмаїл, 2008. – 24с.
4. Трунова В.А., Боднар Н.М., Іовчева В.В. Каліграфія та розвиток мовлення: додаток до програми для середньої загальноосвітньої школи (2 – 4 класи). – Київ-Ізмаїл: Сміл, 2007. – 28 с.
5. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. Методичні рекомендації / АПН України / [Авт. колектив: Бібік Н.М., Савченко О.Я., Байбара Т.М., Вашуленко М.С., Пономарьова К.І.]. – К.: Початкова школа, 2004.

Подано до редакції 10.09.08